

ПЕРВІСНЕ СУСПІЛЬСТВО – ПЕРШОПРОХОДЕЦЬ У ФОРМУВАННІ ДЖЕРЕЛ, УМОВ, ЧИННИКІВ ЗАДОВОЛЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ НУЖДЕННОСТІ

Іван БУЯН

Copyright © 2015

УДК 331.446.3

Ivan Buyan

PRIMITIVE SOCIETY – A FOUNDER IN THE FORMATION OF SOURCES, CONDITIONS, FACTORS OF SATISFACTION HUMAN NEEDS

Історія, археологія, культурознавство тощо дають уявлення про те, які події і яким чином відбувались у період виникнення, існування та розвитку первісного суспільства. Автор статті визначив завдання дещо іншого спрямування: по-перше, дослідити задля розв'язання яких найважливіших проблем для своєї життєдіяльності первісна людина повсякденно здійснювала свою різноманітну – фізичну і розумову, тяжку і небезпечну, просту і складну, механічну і творчу – працю і, по-друге, з'ясувати, у яких напрямках первісний людський рід спрямував свої здібності і зусилля, щоб ці проблеми долати.

Першопочатковою всезагальною, фундаментальною проблемою будь-якого суспільства є забезпечення повного, комплексного задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд кожної особи. *Необхідність* її реалізації закладена у природних, соціальних властивостях людини, зумовлена біологічними складовими її організму та духовними, соціально спричиненими чинниками. *Можливість* розв'язання проблеми стосується задіяння сфер: 1) природи Всесвіту (неорганічної природи, рослинного і тваринного світів); 2) досконалості соціально-економічних систем; фізичних і духовних здібностей людини. Біологічні, духовні, соціальні нужди та їх задоволення – субстанції життєвого простору людини-творця, а відтак вектори її праці, творчості, винаходів, виготовлення і вдосконалення знарядь праці, розвитку знань і вміння, засобів та інструментів у спілкуванні й формуванні відкритого суспільства.

Створення теорій про біологічні, духовні, соціальні нужди людини, про їх сутність,

зміст, структуру, ступінь соціальної та економічної значущості, про передумови та механізми задоволення можливе лише тоді, коли вдасться з'ясувати зміст і роль природних, соціально-економічних, політичних (владних) та особистісних чинників людської нужденності у їх взаємозумовленні і буттєвій цілісності.

Проблема, скажімо, не з простих. Вона потребує чимало зусиль для з'ясування її методологічних, теоретичних, прикладних аспектів. У цьому зв'язку в журналі *“Психологія і суспільство”* (2014. – №3) нами досліджувалась тема “Біологічні, духовні, соціальні нужди як чинники економічної системи”, з'ясовувались питання взаємозв'язку, взаємозумовленості та взаємодії природи і людини як чинників задоволення її нужд (див. там само. – 2015. – №2). В наступній статті нами планувалося здійснити аналіз моделі та стану задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд людей в умовах сучасної ринкової економічної та демократичної владної систем. Але спрацював принцип: “отримані” знання у процесі перших кроків дослідження, як правило, корегують логіку наступних етапів пізнання, вносять суттєві зміни в усталені уявлення про структуру і зміст пошукової роботи.

Зокрема, з'ясувалось, що спершу треба довідатись про особливості діяльності людини, про змістовлення її соціально-економічної поведінки у період *первісного ладу*. В читача, звісно, може виникнути питання: навіщо нам звертатися до прадавніх періодів розвитку суспільства, коли простіше здійснити вивчення сучасних проблем задоволення нужд людини? Вочевидь запитання слушне. Але, *по-перше*,

сучасне суспільство, його сутність, зміст, структура, системи господарювання тощо – *похідні явища не лише від природи, а й від тих чинників, явищ, процесів, які були властиві минулим поколінням, у тому числі й первісному суспільству.*

По-друге, саме на етапі первісного існування та розвитку людства розв'язуються фундаментальні проблеми життєактивності, закладаються трудові, виробничі, техніко-технологічні, економічні, владні, соціальні, мистецькі витоки сучасної дійсності. Отже, важливо в історичному плані відстежити процес руху-розвитку людства від прадавніх умов, способів, принципів задоволення нужд до сучасних, зокрема, соціально-економічних і владних систем життєдіяльності людини.

По-третє, процеси сучасних соціально-економічних систем дуже складні, заплутані, утаємничені, замасковані, нерідко оповиті словоблудством, лицемірством, шахрайством, обіцянками, котрі не збираються і навіть не мають намірів виконувати. Трудові ж, виробничі, розподільчі, обмінні процеси давньої людини, її наміри є прозорими, очевидними. Щоправда, побачити їх ми можемо лише на основі результатів археологічних досліджень місць та приміщень проживання, кісток, кам'яних, бронзових, залізних знарядь праці, мистецьких виробів, малюнків та інших реліктів.

По-четверте, дослідження проблематики задоволення нужд людини в історичному ракурсі уможливує виявлення своєрідності її соціальної парадигматики, зміст, значущість, шляхи та способи розв'язання новопосталої низки проблем суспільного життя.

По-п'яте, фізичні і духовні здатності людини до праці, трудові, виробничі процеси, предмети і послуги на різних етапах розвитку суспільства набувають різних соціально-економічних форм (натуральних, товарних, капіталу, найманої робочої сили, грошових систем тощо).

Треба також розмежувати сфери життєдіяльності людини, у яких зосереджені всі процеси щодо задоволення нужд людини.

1. *Взаємодія з природою.* У формуванні сутності, змісту, механізмів сучасних соціально-економічних, політичних (владних) систем задоволення нужд людини основна роль належить, по-перше, Всесвіту, його неорганічній природі, рослинному і тваринному світам; по-друге, біологічній та соціальній природі нужд; по-третє, фізичним, духовним здібностям лю-

дини, її трудовій діяльності; по-четверте, первісному та наступним формам і типам суспільства наших пращурів.

Відповідно до сказаного задоволення нужд людини має розглядатися: 1) на фундаментальному рівні *натуральних* взаємозв'язків неорганічної природи, рослинного і тваринного світів та біологічних і духовних нестач людини, взаємодії праці, засобів виробництва (знарядь і предметів праці, сировинних ресурсів); 2) на рівні суспільства, соціально-економічних взаємин між людиною та суспільними інституціями; 3) на рівні людини, а саме людини-працівника.

При вивченні піднятої проблеми потрібно також *розмежувати світ неорганічної природи, рослинний і тваринний сегменти Всесвіту і біологічну, духовну та соціальну природні аспекти життєдіяльності людини.* Вони є *протилежностями*, між якими “розігруються” глобальні процеси взаємозв'язку, взаємозумовленості, взаємодії. Із самого початку історії людства і до нинішнього часу людиною здійснюється продуктивний, врожайстий, будівничий, творчий процес. Майстерно, ефективно застосовуючи фізичну і розумову, механічну і творчу, просту і складну працю, створюючи наддосконалі техніко-технологічні системи, все більшою мірою та ефективніше взаємодіючи із природою, людина і суспільство виявились здатними досягати визначних результатів у створенні необхідних для задоволення їхньої нужденності предметів та послуг, матеріальних і духовних благ.

2. *Відносини між людьми.* Людина – спочатку *стадна*, а дещо пізніше *суспільна істота*. І між людьми у зв'язку з їх взаємодією із природою, розподілом здобутого, обміном, багатьма іншими причинами формуються соціально-економічні відносини. За стадного, родового устрою існувала система *рівності між первісними людьми*. Починаючи із племінної форми організації суспільства, коли відбувся поділ на рядових працівників та верстви військового керівництва, цивільної влади, племінної, релігійної знаті, власників засобів виробництва, земель, великих черед худоби тощо. І до сьогодні *суспільство поділяється на тих, хто визначає стан задоволення нужд працівників, пенсіонерів, інвалідів, багатодітних матерів* тощо, і *тих, хто “стає жертвою” цих визначень.* Звичайно, соціально-економічні відносини між людьми – важлива, невід'ємна, органічно вмонтована складова існування, діяльності, розвитку суспільства, задоволення нужд кож-

ного його громадянина. Але й нині, особливо щодо проблем задоволення нужд рядової людини, соціально-економічні системи ще дуже далекі від досконалості.

У сфері виробництва людина має розвинути власні фізичні і духовні здібності до праці, застосувати робочу силу на тому чи іншому робочому місці, реалізуючи її у процесі праці. У системі соціально-економічних відносин людина вступає, зокрема, в економічні відносини з роботодавцем з приводу умов наймання на роботу, параметрів праці, рівня заробітної плати.

Мета статті. Для дослідження теми біологічних, духовних, соціальних нужд людини, їх задоволення в умовах сучасної ринкової економіки та з орієнтацією на владну демократичну систему важливо попередньо створити адекватне методологічне і теоретичне підґрунтя, тобто першочергово: 1) з'ясувати сутність, зміст біологічних, духовних, соціальних нужд людини і потрібність, важливість їх задоволення; 2) дослідити роль природи Всесвіту в забезпеченні можливості виробництва предметів та послуг, здатних ці нужди задовольняти; 3) вивчити явища, процеси, джерела і форми діяльності, види відносин між людьми з приводу розв'язання проблем задоволення нужд людини в умовах *первісного суспільства*. *Первісна людина та її нащадки заклали підвалини, є засновниками майже всіх процесів, чинників задоволення людської нужденності сучасного суспільства.*

Людський рід “вийшов” із природи, самотворений з матерії природи, є її продуктом, особливою біологічною формою розвитку. Всесвітом людині і, відповідно, суспільству “надано в довічне користування” увесь космічний простір, тепло, світло, енергію променів Сонця; поверхню Землі, її поля, ґрунти, гори, внутрішнє тепло землі, мінеральні речовини літосфери; водні простори гідросфери (океани, моря, озера, річки, їх ресурси); рослинний і тваринний світи, їх органічні речовини (білки, жири, вуглеводи, вітаміни рослинного і тваринного походження); атмосферу, її повітря (зокрема, кисень); надра Землі з усіма видами корисних копалин тощо.

Нужди людини, як відомо, задовольняються, по-перше, природними чинниками та ресурсами, по-друге – створеними працею людини (основною формою її корисної взаємодії з природою) предметами і послугами. При цьому зміст індивідуальної, групової і масової діяльності людини, спрямованої на задово-

лення біологічних та духовних її нужд, *розмежується на багато різних видів взаємозалежностей і взаємоспричинень*. Основними з них є: а) нужденність, праця, споживання як натуральні, природні явища і процеси; б) соціально-економічні чинники опосередкування процесів задоволення цієї різноякісної, життєво необхідної нужденності.

Розмежування натурального і соціального є однією з умов досягнення комплексного, всебічного з'ясування питань піднятої теми. Адже у першому випадку мовиться про діяльності людини у двох взаємопов'язаних, але зовсім різних за змістом, сферах: 1) пізнання основних видів біологічних та духовних нужд, їх структури, значимості, способів, періодичності задоволення; 2) організації суспільної праці, формування її видів, винаходи і створення знарядь праці, пошуки і виробництво сировини, предметів праці, виробництво матеріальних та духовних благ. У другому випадку виділяються, знову ж таки, взаємопов'язані, але зовсім різні за змістом: а) природного, натурального і б) соціально-економічного характеру явища і процеси. Ці складові не просто “присутні”, а й являють собою “робочі чинники” як у сфері станів нужденності і процесів їх задоволення, так і у сфері праці.

Природні детермінанти суспільних чинників задоволення нужд людини

Будь-яка соціально-економічна система знаходиться під впливом перш за все природних детермінантів (детермінізм від лат. *determine* – визначаю), себто тут має місце “причинна зумовленість явищ природи, суспільства й мислення” [1, с. 289]. Одночасно її сутність, зміст, соціальний прояв пронизані явищами, процесами, принципами, що виникли й утвердилися у *первісному суспільстві*.

Всесвіт визначив зміст і способи життєдіяльності кожного виду органічного світу – рослин, тварин, людського роду. Тільки йому притаманними діями і засобами він, зокрема, пов'язав складові речовин, предметів, явищ, процесів Землі, Космосу і природних властивостей людини. Закономірно, що ним сформовані природні причинні взаємозалежності: між космічними явищами і процесами, властивостями предметів, речовин, явищ Землі (літосфери, гідросфери, атмосфери), з одного боку; природними властивостями людини, нуждами та матеріальними і соціальними проблемами їх

задоволення – з іншого. Підкреслимо, що саме існуючою природою Всесвіту детерміновані основні підвалини, причини, “завдання” щодо сутності, змісту діяльності суспільства у сфері задоволення людської нужденності, а тому, звісно, за розумного підходу, не можуть ним порушуватись і, тим більше, нехтуватися.

Природа Всесвіту зумовила такі основні фундаментальні, наддосконалі природні взаємозв'язки, взаємодію речовин, предметів, явищ, процесів:

1. Поєднала природні хімічні мінеральні речовини літосфери, водних ресурсів гідросфери, повітря (кисню) атмосфери і нужди в них людського організму. 80% мінеральних речовин нашої планети (згадаймо періодичну систему хімічних елементів Менделєєва) є складовими клітин організму людини. Всесвіт визначив те, які мінеральні речовини, у яких дозах, якої якості, який обсяг води, повітря (кисню) має щоденно отримати для нормального функціонування організм людини.

2. Всесвіт створив рослинний світ, “наділив” його здатністю, у взаємодії з мінеральними речовинами, водними ресурсами ґрунтів, вуглекислим газом атмосфери, сонячними променями, виробляти органічні їстівні речовини та кисень. Він згармонував органічні речовини рослинного і тваринного світів (білки, жири, вуглеводи, вітаміни) і біологічні нужди організму людини у цих речовинах; визначив сутність, зміст, характер залежності між ними, тобто те, якого виду, в яких обсягах кожна з цих їстівних речовин має неодмінно, щоденно надходити в організм людини. Рослини, створюючи найрізноманітніші види органічних речовин, виробляють ті з них, які є однаковими з тими, що потрібні для життєдіяльності клітин, тканин, органів людського організму, життя без яких є неможливим. Вони – будівельні матеріали клітин, тканин, органів організму людини, складові різних біохімічних процесів, виробництва біологічної енергії, дихання та ін.

3. Природа сформувала особливий, досконалий механізм руху, біологічного кругообігу мінеральних та органічних речовин від їх земних і космічних джерел, рослинного і тваринного світів до клітин людського організму. При цьому вона зумовила різний за змістом, механізмами та шляхами руху мінеральних та органічних речовин від природи до людського організму.

4. Водночас саме природа виробила способи, завдяки застосуванню яких ті чи інші предмети

та послуги можуть бути створені, спричинила необхідність з'ясувати, які мінеральні та органічні речовини й у якій кількості щоденно мають бути спожиті людиною, в яких рослинах вони містяться, яким чином їх перетворити в харчові продукти.

5. Природа Всесвіту визначила умови, згідно з якими індивідуум наодинці не спроможний достатньою мірою задовольнити свої нужди. Для цього особини мають об'єднатись у групи, спільності, суспільство.

6. Одночасно Всесвіт потурбувався і про чинники організму людини, застосування яких є і джерелом, і способом розв'язання проблем задоволення її різноаспектної нужденності. У структурі людського організму він виділив сукупність задатків, здатних трансформуватися у здібності щодо виконання різних видів праці. Саме ці задатки становлять основне природне і соціальне джерело виробництва життєво важливих матеріальних і духовних благ.

Первісне суспільство як засновник базових природних і соціальних передумов задоволення людської нужденності

Людина “прийшла” на Землю гола, боса, голодна, не маючи будь-яких засобів виробництва, предметів споживання, житла. Вона, як і будь-яка інша жива істота, мала з перших миттєвостей свого напівтваринного існування постійно розв'язувати проблеми задоволення нужд у життєво необхідних речовинах, предметах, актах допомоги, відшукування і застосування успішних способів їх здолаття.

Наука доводить, що 90% свого історичного періоду розвитку суспільство перебувало у стані первісної його форми. Людський рід первісної стадії пройшов довгий, складний, тяжкий і водночас продуктивний шлях свого розвитку. Варто підкреслити, що незаперечною заслугою давньої людини є те, що саме у період первісного суспільства нею закладається незчисленна кількість фундаментальних підвалів розв'язання проблем задоволення біологічних і духовних нужд людини, розвитку виробництва, механічної та творчої праці. Зокрема, подолавши пристосовно-присвоювальний порядок задоволення нужд, первісне суспільство винайшло і, тим самим, “подарувало” сучасному людству продуктивно-перетворювальну систему праці.

Вважається, що за своїм рівнем розвитку первісні люди були примітивними. Водночас

давня людина була істотою великої фізичної сили, працьовитості, мужності, наявності нових, раніше невідомих форм навичок, умінь, розумових спроможностей, у тому числі й творчих здібностей, самовідданості, високої згуртованості колективів і безкорисливої взаємодопомоги. Так, науково обґрунтовані періоди “людини вмілої” (здатна, зокрема, з каменю виробляти знаряддя праці) і “людини розумної” (коли регуляторами діяльності стають не лише безумовно-рефлекторні механізми, а й нова рушійна сила – свідомість). Періодом, коли з’являється “людина розумна” вважається *неоліт* (від грецьких слів “неос” – новий і “літос” – камінь). Це – етап нового кам’яного віку (9,5 тис. років до н. е.).

Виокремлення періодів життєдіяльності “людини вмілої” і “людини розумної” є не зовсім вдалим. Справа в тому, що одна із складових праці – “вміння” – *принципово не може існувати як самостійне, не опосередковане знаннями, явище*. Вміння неодмінно має бути “освячене, оздоблене” знаннями. Знання, які ще не трансформувались у вміння, можливі (наприклад, можна оволодіти знаннями способів керування автомобілем і не вміти робити це практично), натомість уміння – це неодмінна єдність фізичних і розумових складових здібностей людини.

Основна частина життя первісної людини присвячувалась процесам збирання ягід, грибів, плодів дикорослих рослин, їстівного коріння, полювання на тварин, риболовство. Відповідно першими формами здібностей до праці були вміння і навички, які втілювалися переважно у фізичних, механічних формах діяльності. Але паралельно й одночасно збагачувалося знання щодо того, які саме рослини, коріння, плоди, гриби є їстівними, у яких місцях ці джерела харчування розміщені, які вміння та навички слід застосувати, щоб добути потрібні їстівні предмети.

Взаємодія первісної людини з рослинним світом

Гідним внеском первісної людини у розвиток людства є перш за все те, що вона “проклала шлях” в оазу рослинного світу природи, сформувала основні засади продуктивної з ним взаємодії. З’явилися, зокрема, дві протилежні складові природи: з одного боку, людський рід, первісна людина, з іншого – природа Всесвіту взагалі й рослинний світ зокрема. Перша створила потужний, різноманіт-

ний за видами, з притаманними корисними властивостями для людства, рослинний світ. А особливість рослин полягає в тому, що тільки вони здатні продукувати такі види органічних речовин, як білки, жири, вуглеводи, вітаміни, трансформувати в організм людини мінеральні речовини, розміщені в літосфері, гідросфері, атмосфері, наповнювати повітря атмосфери киснем. Все це – чинники, здатні задовольняти нужди людського організму в їстівних речовинах, наповненому киснем повітрі.

Із позиції господарського призначення рослини поділяються на їстівні і ті, що використовуються як харчові продукти, зокрема, для худоби, як пасовища. Останні займають 17% площі суші. Згідно з дослідженнями П.М. Жуковського, перші покритонасінні рослини виникли вже в юрському періоді становлення земної кори, а далі почали стрімко розповсюджуватися всією планетою, витісняючи дольодовикові голонасінні папоротеподібні, мохоподібні рослини [3, с. 48].

Природа започаткувала приблизно 300 тисяч видів рослин (нині біологія стверджує про наявність 321212 їх видів). Вважається, що для своєї життєдіяльності людина використовує приблизно 1500 видів рослин, причому 20 із них забезпечують більше 90% потреб людства у рослинних джерелах харчування [4, с. 171]. А. Келлер пише, що існує 500 тисяч видів квіткових рослин, із них 2897 – це їстівні види [6, с. 136].

Природа “не намагалась догодити” людині як стосовно довершеності властивостей дикоростучих їстівних рослин, їх відповідності біологічним нуждам людських організмів, так і щодо наявності на всіх континентах і територіях повного, комплексного набору поживних для організму людини видів їстівних рослин. Загалом для розв’язання складних проблем задоволення нужд власного організму, зокрема, в їстівних рослинах, а отже і для виживання, людина мала здійснити процеси: а) виокремлення із загальної кількості рослин їстівні види, їх розповсюдження та окультурення, одомашнення (приручення) диких тварин; б) створення засобів виробництва – знарядь і предметів праці, видобутку сировини; в) формування різних галузей виробництва, інститутів розподілу, обміну тощо; г) організації праці сукупного працівника, впровадження системи поділу праці; д) об’єднання індивідів у суспільство та утворення його соціально-економічної, владної, релігійної й інших систем.

Виокремлення із сфери рослинного світу окремих видів та загальної структури їстівних рослин (виробників білків, жирів, вуглеводів, вітамінів) і тих, які здатні трансформувати в організм людини мікроелементи та макроелементи – *найважливіший, найвидатніший, неперевершений, творчий внесок первісної людини у майбутнє людства*. Інакше кажучи, людина з перших кроків соціалізованого існування своїми власними природними властивостями (зокрема, *нуждами*) була приречена, *приневолено відшукати та відібрати в існуючому рослинному і тваринному світах необхідні для життєдіяльності їстівні речовини, сировину для одягу, будівельні матеріали для житла*. І треба взяти до уваги, що у системі проблем відбору їстівних рослин первісна людина зустрілась з неймовірними труднощами, які доречно розподілити на різні за змістом види. І природно, що ці проблеми вона могла розв'язувати *єдиною можливим способом – застосуванням рухомого апарату, розумових здібностей мозку, біологічної енергії*. Причому протягом довготривалого (сотні тисяч років) періоду ці складні надзавдання первісна людина виконувала наполегливо, послідовно, сумлінно, повсякденно.

Задіяння до сфери людської нужденності будь-яких нових їстівних рослин було результатом їх *відшукування, прояву такої форми здібностей особи, як творчість у багатоманітній царині рослинного світу*. В цьому вимірі життя творчість – один із багатьох сегментів праці й водночас основна соціальна форма процесів розширення видів їстівних рослин, здатних задовольняти нужди людини, а отже і поповнення біоресурсів, потрібних для людського організму видів хімічних речовин.

Рослинні ресурси взагалі та їстівні їх види з тими чи іншими харчовими властивостями зокрема природа Всесвіту “розкидала” по різних континентах, регіонах, розпорошила у найрізноманітніших місцях загального ландшафту планети Земля: горських висотах, рівнинах, долинах, лісах, полях. В одних місцевостях їстівний рослинний світ унаслідок досить великою кількістю видів, в інших – меншою їх чисельністю. Так, згідно з дослідженнями М.І. Вавилова, тропічні території Індії, Південного Китаю, Індокитаю стали батьківщиною рису, огірків, бананів, багатьох видів овочів, цукрової тростини. На землях Центрального та Східного Китаю, Японії, Кореї, Тайваню були освоєні рослини сої, гречки, проса,

редьки, а також плоди дерев: яблука, груші, сливи. Кавказ, Мала і Середня Азії є родоначальниками гороху, ячменю, вівса, м'якої пшениці, жита, моркви, цибулі, винограду, а також абрикос, груш, волоського горіху. Ефіопія, скажімо, стала одним із центрів походження твердих сортів пшениці. Єдиним континентом, який не мав землеробства аж до появи європейців, була Австралія.

Континенти відрізняються не лише видами, але й “потужністю” рослинних ресурсів. Із 700 відомих їстівних рослин Старий Світ надав людському роду 500 видів, тоді як Новий Світ – всього 17%. Азія, якій належить третина суші, надала людству 70% загального обсягу їстівних рослин, Середземноморський ландшафт (нім. *landschaft* – природний географічний комплекс) – 10–11%, Центральноамериканський – 8%, Південноамериканський – 8–9%, Ефіопське нагір'я – 3–4%.

Отже, природа Всесвіту *системою розміщення їстівних рослин на планеті Земля* “нав'язала” людському роду не прості завдання, визначила обов'язковість у перерозподілі місць їх проростання, переміщення з одних регіонів в інші. До речі, обмін їстівними рослинами здійснювався перш за все між сусідніми племенами, одні з яких першими здогадались про можливість і спосіб вирощення плодів одних видів їстівних рослин, інші – других. Міжконтинентальні “переселення” їстівних рослин відбувались унаслідок виробництва кораблів і появи торговельного флоту. Вважається, що найуспішнішими суднобудівниками та найкращими першими мореплавцями були фінікійці, які 1000–1500 років до нашої ери вже мали потужний торговельний флот і перерозподіляли продукцію рослинного і тваринного походження країн усього узбережжя Середземного та Егейського морів. Поширювачами їстівних рослин були також мандрівники, купці. Значні зрушення в обмін їстівними рослинами привнесли великі географічні відкриття. В 1492 році навіть з'явився термін “Обмін Колумба” (в цьому році істориком Альфредом Кросбі була надрукована книга “Колумбів обмін”), який означав переміщення великої кількості їстівних рослин у Європу з інших континентів. Мореплавець збагатив Європу новими чудовими видами їстівних рослин, зокрема, завіз кукурудзу, помідори тощо. Картоплю до Європи, як відомо, привезли іспанські моряки у XVI столітті.

Окультурення первісною людиною їстівної рослинної флори

Очевидно, що природа Всесвіту “подарувала” людському роду повний комплексний набір їстівних рослин, розмістивши їх на різних континентах, територіях. Але вона репрезентувала їх у дикому стані. А це означає, що природа “зобов’язала” людський рід здійснити процеси окультурення рослин.

Окультурення – це застосування різних (наприклад, агротехнічних) засобів діяльності людини з метою покращення якості ґрунтів, пасовищ, сінокосів тощо. *Окультурення рослин* – трансформація диких рослин на культурні, які тим самим наділяються новими властивостями, стають більш якісними, смачними, набувають вищої здатності задовольняти нужди організму в хімічних речовинах. Очевидним є те, що дикоростучі їстівні рослини є родоначальниками культурної флори. Але вченим не завжди вдається точно визначити, які саме дикорослі їстівні рослини стали “пращурами” (попередниками) тієї чи іншої окультуреної рослини і, відповідно, установити початок землеробства [7, с. 206]. Науковці доводять, що окультурення їстівних рослин (рослинне землеробство) розпочалось у період неолітичної революції 7–8 тисяч років тому. Термін “неолітична революція” увів 1949 року англійський археолог Гордон Чайлд. Це – період і події епохи неоліту, коли людина від привласнювальних щодо їстівних рослин дій перейшла до їх окультурення, тобто до організації відтворювальних процесів, землеробства.

Зерна пшениці первісна людина спочатку отримували від дикоростучих рослин і лише вісім тисяч років тому вона навчилась вирощувати пшеницю. Вважається, що кукурудза походить із Мексики, де вона широко розповсюджена як дикоростуча рослина. Майя та інки шляхом окультурення вивели з неї десь 5 тис. років тому нову високоякісну зернову культуру. Прабатьківщина квасолі – Перу і Мексика. Попередником помідора є пасльонові рослини. Стародавні ацтеки окультурили його у їстівний продукт – помідор. Капусту, цибулю, ріпу, огірок, кавун, баклажан, боби людство розпочало культивувати понад чотири тисячі років тому; моркву, буряк, редьку, часник – понад дві тисячі. Американські ботаніки доводять, що винахідниками картоплі є первісні люди сучасного Перу, які не тільки знали все про їстівні властивості цієї рослини, а й культивували її більше десяти тисяч років.

Приручення диких тварин та одомашнення птахів, комах

Звичайно, названі та неназвані джерела рослинних їстівних речовин були недостатніми для комплексного, повноцінного харчування. У період середнього палеоліту, поряд зі збиральництвом як способом забезпечення нужд людини в їжі, підключається (за тим же призначенням) нова галузь діяльності – полювання на тварин взагалі, і на великих тварин зокрема, а також рибальство. Тваринна їжа – найпотужніше джерело біологічної енергії людини. Біологія засвідчує, що 45–65% біологічної енергії первісна людина отримувала від споживання м’яса тварин. М’ясо містить 16–21% білків, 0,5–37% жирів, 0,4–0,8% вуглеводів, 2,5–3% екстрактивних речовин, 0,7–1,3% мінеральних речовин, ферментів, вітамінів А, D, E, B1, B2, B6, B12. Мисливська праця визначає, що людина має бути не лише фізично сильною, спритною, сміливою, але й володіти новими знаннями – про поведки різних тварин і про способи разом з іншими людьми колективно здійснювати вдале полювання. Завдання полягало в тому, щоб не лише здійснювати полювання на тварин, а й приручити, одомашнити тих із них, які схильні співіснувати та співпрацювати з людиною.

Ще з давніх часів (дев’яте тисячоліття до нашої ери) людина здійснює процеси приручення диких тварин, одомашнення птахів, бджіл. Проте, як виявляється, більшість видів тварин, птахів, комах не можуть бути одомашнені і, тим більше, приручені. У підсумку з відомих 1 250 000 їх видів людина одомашнила і приручила, одні вчені вважають, 60, інші – 25 тварин. Вона відшукала тих із них (собаку, кішку, коня, свиню, козу, вівцю, велику рогату худобу, осла, курку, голуба, кроля, верблюда, північного оленя, шовкопряда, бджолину сім’ю тощо), які “погодились” тим чи іншим чином співіснувати, а в окремих випадках і співпрацювати з людиною. Америка до XV ст. н.е., крім собаки та лами, взагалі не мала приручених тварин.

Формування засобів виробництва

Засоби виробництва (предмети праці, сировина, інструменти, засоби зв’язку і транспорту тощо) – це потужні знаряддя ефективності праці, обсягів виробництва та якості предметів, послуг. В історії людства був тривалий період, коли людина не мала

знарядь праці (хіба що довгу та міцну палицю) і здобувала предмети виживання майже такими ж способами, як і тварини. У процесі свого окультурення вона була змушена не лише здійснювати повсякденну діяльність для забезпечення свого виживання, але водночас і розпочати рух у майбутнє, зокрема, здійснювати діяльність з приводу створення свого власного виробничого доквілля.

Людина первісного суспільства ще за *епохи палеоліту* (3 млн. – 10 тис. років до н. е.) прийшла до розуміння про важливість виробництва знарядь праці, першим з яких став заточений камінь. З відступом льодовика (біля 100 тис. років до н. е.) відбулись помітні зрушення у виробництві кам'яних, дерев'яних, кісткових знарядь праці. Вироблялось уже біля ста їх видів. У цей період створюються бодай примітивні, але зовсім нові елементи діяльності, зокрема, ручне рубило для викопування коріння рослин, кущів дерев, відщепи для обробки дерева, гостроконечник, мисливські ножі для полювання на тварин, скребло для розбирання туші вбитої тварини.

У період *мезоліту* (XIII–VI ст. до н. е.) виготовляються луки, стріли, вудки, сітки, гарпуни, сокири. “Неолітична революція” постала етапом і процесом відокремлення скотарства від землеробства – *першого великого суспільного поділу праці і виробництва*. З'являються більш досконалі знаряддя праці для обробки землі, збирання врожаю, обслуговування та використання в роботі домашніх тварин, виробництва одягу, будівництва житла. Людина винаходить ткацький верстат, знаряддя для пиляння, свердління, шліфування, дерев'яні мотики, кам'яні жорна. У цю історичну епоху стали виготовлятися глиняний посуд, тканина, вироби з каміння (шліфування, пиляння, свердління), пізніше рало, лижі, віз, сани, волокуші. Відбувається залучення до виробництва знарядь праці нових видів сировини: міді, олова (сплав м'яких металів міді й олова уможливує отримання більш твердого металу – бронзи). Мідний вік поступається бронзовому (III–II тис до н. е.). Тому вироби з цього металу міцніші, легше виробляються, слугують більший термін.

Поява і поширення знарядь праці з міді і бронзи знаменує собою завершення палеоліту (раннього, середнього, пізнього та неоліту) й указує на виникнення та утвердження бронзового періоду. Сфера праці доповнюється новими різновидами діяльності. А це означає

водночас істотне зростання значущості знань і вмінь із видобутку мідної, залізної та інших видів руди, відповідних видів палива. Людина здобуває знання і вміння для побудови плавильних печей, забезпечення потрібного для виплавки того чи іншого металу температурного режиму. З металів виготовляються сокири, ножі, серпи, наконечники стріл та списів, мечі, металевий посуд. Широкого розповсюдження набуває праця з виготовлення глиняного посуду.

Виробляти залізо первісна людина навчилася в II–I ст. до н. е. і тим самим отримала можливість виготовляти плуг, залізні серпи, плужні лемеші тощо. Водночас у цей період ремесло відділяється від землеробства, тобто відбувається другий великий суспільний поділ праці. До того ж землеробство, скотарство, мисливство, рибальство, будівництво, бортництво, транспорт, військо, державні заклади висувають нові і все більш складні вимоги щодо ремісничих виробів, засобів виробництва та предметів споживання. Виникають і розвиваються нові сфери праці: ливарна, ковальська, гончарна, кісткорізна, столярна, ткацька, шкіряна справи, галузі з виробництва одягу, взуття, зброї, упряжі, речей домашнього вжитку. *Все це врешті-решт й стало причиною другого великого суспільного поділу праці – ремесло відділяється від рослинництва та скотарства.*

Суспільство, соціальність, культура

Згідно з уявленнями К. Ліннея, Ж-Б. Ламарка і Ч. Дарвіна людина є останньою і найдосконалішою ланкою у ланцюзі розвитку живих істот, тобто у системі рослинного і тваринного світів. Вона – новий у фізичному та розумовому аспектах тип живої істоти. До вже існуючих зв'язків і залежностей між живими істотами й природою додався ще один їх вид – людина, котра є продукт природи, суб'єкт ефективного її використання, творчого перетворення. *Вона – творець суспільства, її соціальна основа. І в цьому творчому процесі важлива роль належить, з одного боку, її біологічним та духовним нуждам, з іншого – особистому рухомому апарату, мозку, нервовій системі, біологічній енергії.*

Нужди – основний замовник взаємодії людини з природою і суспільством, визначальний чинник формування та розвитку останнього. Рухомий апарат, мозок, нервова система, біо-

логічна енергія – це сукупність властивостей, завдяки наявності яких людина набуває статусу працівника, виконавця цих замовлень. *Суспільство – друга, якісно інша, ніж природа, перш за все за сутністю, змістом, механізмами прояву, зовнішня щодо людини, особлива, соціального походження складова, яка виконує її відведену роль у розв’язанні проблем задоволення людської нужденності.* Воно призначене властивими йому засобами постійно долати труднощі нестачі повного, комплексного задоволення нужд кожної людини. Для цього організований соціум задіює практично всі його структурні складові, де основними є економіка, політика (влада), працездатна людина. Спроможність і націленість суспільства на розв’язання проблем оптимально повного задоволення нужд кожної особи становлять *основний критерій його цивілізованості.*

Діяльність суспільства щодо розв’язання проблем задоволення людської нужденності визначається, по-перше, природою Всесвіту і, по-друге, соціально-економічною сутністю, структурою, механізмами, що наявні на тому чи іншому етапі його розвитку. Суспільство, як відомо, – це структурована сукупність людей, котрі перебувають у масиві зв’язків взаємозумовлення і взаємодії з природою Всесвіту; тому воно організоване та об’єднане існуючими економічними, політичними, правовими, моральними тощо відносинами, існує завдяки праці індивідуумів, яка забезпечує виробництво необхідних для життєдіяльності людини матеріальних та духовних благ. З інституційного погляду, суспільство – це соціально-економічна система економічних, політичних (владних), юридичних підприємств, закладів, традицій, законів, принципів, механізмів, умов, норм. Основними його суб’єктами є соціалізований індивід (особа), сім’я, нація, держава, громадянські об’єднання, партії.

Категорійне поняття “суспільство” вживається тоді, коли мовиться про відмінність людського довкілля від природного середовища (неорганічної природи, тварин та рослин). Структурними складовими суспільства є економічна, політична (владна), ідеологічна системи; професійні, громадські організації; гуманітарна, культурна, спортивна сфери його життєдіяльності тощо. Важливо підкреслити, що суспільство – це не механічна сукупність не взаємопов’язаних між собою окремих індивідів, сімей, різних верств населення, а

дієздатна єдність людей, які внаслідок праці, її поділу, пізнавальної та перетворювальної взаємодії з природою і безмежжя взаємостосунків між людьми стають творцями матеріальних благ, послуг, духовних цінностей.

З іншого, аналітичного погляду, суспільство – це сукупність нужд (потреб) людей країни, світу, які мають бути задоволені, щоб продовжувалося його життя. У цьому ракурсі, як не парадоксально, ще Платону вдалось дати найбільш точне визначення суспільства: *це об’єднання людей, основним призначенням якого є задоволення своїх потреб у предметах та послугах;* тому тільки в суспільстві люди отримують можливість реалізувати потреби один в одному. Отож закони *Всесвіту* виключили простий шлях задовольняти людську нужденність лише через взаємодію індивіда з природою наодинці. Виникнення нового, людського біологічного життя означає, що його існування і розвиток можливі виключно у формі колективної організації, суспільної праці.

Суспільство також становить середовище соціалізації людини – освоєння і примноження нею існуючих цінностей, знань, норм, здобуття навичок, умінь, досвіду, в зв’язку з чим окультурений індивід стає здатним функціонувати як повноправний член суспільства, творець матеріальних і духовних благ. Ось чому за своєю природою, сутністю, змістом *взаємини між людьми в суспільстві є соціальними.* Однак “соціальне” (від. лат. *socialis* – товариський, громадський) є іншою категорією, ніж “суспільне”. Категорія “соціальне” підкреслює, що мовиться не про природне, рослинне чи тваринне, а про щось суто людське, суб’єктивне. Соціальними сутнісно є взаємодія між людиною і природою, громадянином і владою, робітником і підприємцем, продавцем і покупцем. Звідси, власне, постають владна чи корпоративна соціальна відповідальність, пільги для інвалідів, учасників бойових дій, взаємостосунки між керівниками і підлеглими, дітьми і батьками, учнями і вчителями, а також існуючі економічні відносини, умови праці тощо. Всі *явища, процеси, форми відносин,* у яких бере участь людина та у яких актуалізує свої фізичні та духовні здібності, у яких долаються проблеми її бажань та інтересів, є тотально *соціальними,* хоча й тут потрібне уточнення: взаємодія між людиною і природою, зокрема, у формі праці, характеризується як *природно-соціальне явище.* Тут до основних чинників належать неорганічна природа, рослини і тва-

рини, природні (генетичні) та соціального походження (набуті фізичні, соціальні і суто духовні) здібності людини. Взаємодія між нею і природою, “одягнувшись” унаслідок свого розвитку в економічні форми, набуває статусу складнодинамічного *соціально-економічного процесу*.

Культура (від лат. *cultura* – обробіток, виховання, освіта, розвиток, шанування), як стверджує В’ячеслав Стьопін, – “це система історично розвиткових надбіологічних програм людської життєдіяльності (діяльності, поведінки і спілкування), що забезпечують відтворення і зміну соціального життя в усіх її основних проявах” [8, с. 16]. *Соціальна культура*, зазначають А.В. Фурман та О.С. Морщакова, – “це форма і спосіб окультурення соціального у його конкретній онтофеноменальній даності, що охоплює принаймні чотири канали розвою цього процесу: а) втілення у повсякдення культурних стандартів і норм; б) привласнення їх у ході життєдіяльності масовими і груповими суб’єктами; в) інтеріоризацію їх у внутрішній світ особистості і постання в ньому у формі її властивостей, якостей, рис, особливостей; г) використання культурних кодів, канонів і взірців продукування і творення нового у соціогуманітарній сфері суспільства, його інститутів і похідних організацій” [9, с. 27]. М.С. Каган звертає увагу на практичні прояви культури як “особливої форми буття – як “внутрішньої реальності”, “другої природи”, утворювальної людськи [5, с. 361–364].

Зміст терміна “*культура*” наповнювався в історії раціональної думки поступово. Спочатку ним позначався процес обробки селянами землі, ремісниками предметів природи. Марк Тулій Цицерон у роботі “Тускуланські рукописи” (45 р. до н.е.) вперше поняття “культура” застосував до сфери пізнання – обробки людського розуму в процесі навчання і виховання. В наступних періодах цей термін розповсюджується на процеси і сфери, тобто на все штучно вироблене людиною, на канали розвитку духовності, типи соціальної організації, форми національного багатства, галузі природничих наук і далі – на всі контексти позаприродних сфер життя та формоузмивлення фізичної і розумової діяльностей. Осмислюючи питання співвідношення категорій “суспільство” і “культура”, В’ячеслав Стьопін стверджує, що це не тотожні категорії, що “культура... є лише особливим аспектом соці-

ального життя, яка пронизує всі без винятку стани суспільного повсякдення і тому не має жодного соціального феномену, який був би ізольований від впливу культури, не ніс би на собі відбитку її дії” [8, с. 17].

З’ясувавши в загальних обрисах зміст понять “суспільство”, “соціальне”, “культура”, слушно, виходячи зі змісту теми дослідження, виокремити ті їх складові, які є природними ресурсами, соціально-економічними чинниками, умовами, принципами, механізмами розв’язання проблем задоволення біологічних, духовних, соціальних нужд людини.

Первісна людина – засновник та будівничий суспільства, його економічної та владної систем

Процеси окультурення рослин, одомашнення тварин, відшукання, добування та споживання все нових видів їжі, винаходу та створення засобів виробництва, відповідних видів сировини, поділу праці, формування галузей господарювання можуть здійснюватися, бути ефективним лише у разі об’єднання індивідів у групи, колективи, суспільство.

Філософія, історія, археологія (грецькою “*археос*” – стародавній і “*логос*” – вчення), антропологія (від слів “*антропос*” – людина, та “*логос*” – наука, поняття, вчення, думка), інші науки встановили, що людина з’явилася на Землі майже три млн. років тому. В період *раннього палеоліту* (від гр. “*палайос*” – древній, давній і “*літос*” – камінь) існували відповідні типи людини – “*пітекантропи*”. *Мавполюдина* (гр. *pithekos* мавпа + *anhrupos* людина), або “*синантропи*” (китайська людина; лат. *Sina* – Китай *anhrupos* – людина) змінили пітекантропів 300 тис. років тому. *Неандертальці* (від назви долини Неандерталь у Німеччині) сформувались приблизно 200 тис. років тому. Пітекантропи жили групами в 25–30 дорослих особин в умовах відносної ізоляції. Місцями проживання були печери та курені, побудовані з дерев та кущів.

Первісне людське стадо за способом життєдіяльності майже не відрізнялося від “громадських” тварин. Рід – наступна після людського стада форма суспільної організації – союз людей, заснований на кровній спорідненості, колективній праці, власності на землю та знаряддя праці, соціальній рівності у споживанні. Стадна і родова організації первісних людей будувалися на основі звичаїв,

традицій, обрядів, добровільно встановлених і загально визнаних норм поведінки, табу на можливі відхилення від них. “Родові колективи були господарською одиницею, де праця мала колективний характер і результати її, насамперед продукти харчування, розподілялись між усіма членами роду” [2, с. 33].

Плем'я – об'єднання між етнічними родовими общинами, котрі виникли у зв'язку з біологічною необхідністю у кровноспоріднених зв'язках. Відтак створюються новітні форми самоврядування – племінні ради, військові та цивільні вожді. Племінна організація суспільства стала початком його майнового розширення: з'являються військове керівництво, цивільна влада, племінна знать, власники засобів виробництва і верстви, позбавлені їх, багаті і бідні. Саме племінна система поступово еволюціонує в державну форму організації суспільства. У цей доісторичний час розпочалась епоха розмежування суспільства на верстви, біологічні, духовні, соціальні нужди яких задовольняються повною мірою, і верстви, котрі живуть упроголодь, уражені різними хворобами, передчасно вмирають від хвороб та голоду. До цього слід додати періоди військових пограбувань та знищення людей арміями воюючих держав.

Зауважимо, що між формами суспільного укладу первісного суспільства і матеріальними чинниками виробництва, видами знарядь і предметами праці, сировиною спостерігається відповідне взаємозумовлення. Так, в умовах палеоліту існує родова община, неоліту – племені союзи, мідно-бронзового віку – держава.

Первісне суспільство промовисто продемонструвало пряму залежність між рівнем задоволення, зокрема, біологічних нужд людей (у їстівних речовинах, одязі, житлі, побутових предметах), станом їх здоров'я та рівнем смертності. 68% пітекантропів та синантропів не доживали до 14 років. 50% неандертальців не доживали до свого двадцятиліття, 38% помирили до 11 років, жінки рідко доживали до 25 років. Причинами такого високого рівня смертності були не лише голод, холод, смертельні поранення від тварин, на яких первісні люди полювали, але і відсутність комплексного набору їстівних речовин, особливо тих, які є джерелами різноманітних мінеральних речовин та вітамінів.

Тим самим первісне суспільство надає численним наступним поколінням інформацію про чинники, способи здолавання проблем задово-

лення нужд людини, про соціальні наслідки ігнорування цих проблем, або про реалізацію злочинної політики штучних голодоморів і напівголодоморів стосовно мільйонів громадян, воєн між державами, широкого застосування різних форм геноциду щодо окремих націй чи етносів.

ВИСНОВКИ

1. Біологічні, духовні, соціальні нужди людини, нагальність, спосіб, рівень їх задоволення є субстанціями життя, праці, творчості, винаходів, виготовлення і вдосконалення знарядь праці, розвитку знань і вмій людини, формування суспільства, економічних, владних відносин та систем.

2. Кінцевою метою дослідження є аналіз способів, принципів, змісту механізмів задоволення нужд людини сучасною суспільною – ринковою та адміністративною, економічною та владною – системами. Але, перш ніж виконати цю роботу, довелося, по-перше, “довідатись” про роль та значимість природи у розв'язанні проблем задоволення нужд людини і, по-друге, пізнати, який саме “внесок” у формування сучасної системи задоволення нужд був здійснений первісним суспільством. Виявилось, що внесок первісної людини у розв'язання цієї проблеми є не лише визначальним, а й багатограним.

3. Саме первісне суспільство “надіслало” сучасному як конче потрібні та дієздатні такі способи і принципи розв'язання проблем задоволення нужд людини: 1) трансформацію задатків людини у фізичні та духовні здатності до праці; 2) об'єднання індивідів в суспільство; 3) організацію суспільної праці; 4) виробництво та ефективне застосування знарядь, предметів праці, сировини; 5) виокремлення первісною людиною їстівних рослин із загального їх різноманіття, перерозподіл їх проростання між континентами, регіонами, їх окультурення та землеробство, одомашнення значної кількості тварин й організацію галузі тваринництва, причому все це вона здійснила для розв'язання найважливішої проблеми людства – задоволення власної нужденності. Воднораз неповне, некомплексне задоволення нужд людини призводить до поширення хвороб і смертності у ранньому віці.

4. Племінна організація суспільства стала початком негативних соціальних процесів: економічної та політичної нерівності, дифе-

ренціації суспільства на верстви населення – багатих і бідних, рабовласників і рабів, міжплеменних воєн, масових пограбувань, приниження гідності абсолютної більшості людей тощо. Значна частина цих жорстоких, зловісних явищ є властивими і для сучасних суспільств. Більше того, до таких хижацьких, штучно організованих, наперед задуманих та здійснених, наприклад, сталінським режимом способів знищення 8–10 мільйонів українців (за часів первісного суспільства такої кількості людей взагалі не існувало), у тому числі дітей, жінок, людей похилого віку шляхом голодомору-геноциду, причому за реальної наявності у їхніх сім'ях необхідних предметів споживання, до чого не опускались навіть пітекантропи, синантропи чи неандертальці.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К., Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2007. – С. 289.
2. *Винокур І.С., Телегін Д.Я.* Археологія України. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – С. 33.
3. *Жуковский П.М.* Происхождение культурных растений. – М.: Знание, 1956. – С. 48.
4. *Эттенборо Д.* Жизнь на земле. – М.: Мир, 1984. – С. 171.
5. *Каган М.С.* Культура. Теоретическая культурология. – М.: Акад. Проект; Екатеринбург: Деловая книга, РИК 2005. – С. 361–364.
6. *Келлер Б.А.* Происхождение и развитие жизни на земле. – М.: Сельхозгиз, 1948. – С. 136.
7. *Комаров В.Л.* Походження рослин. – М.: Держ. вид-во с.-г. л-ри, 1948. – С. 206.
8. *Стьопін В.* Культура // Психологія і суспільство. – 2015. – №1. – С. 16.
9. *Фурман А.В., Морщакова О.* Соціальна культура / Психологія і суспільство. – 2015. – №1. – С. 27.

REFERENCES

1. Velykyi tлумachnyj slovnyk suchasnoyi ukraïnskyi movy. – K., Irpin': VTF “Perun”, 2007. – S. 289.
2. Vynokur I.S., Telegin D.J. Arheologija Ukrayiny. – Ternopil': Navchal'na knyga – Bogdan, 2003. – S. 33.
3. Zhukovskij P.M. Proishozhdenije kul'turnyh rastjenij. – M.: Znanije, 1956. – S. 48.
4. Ettenboro D. Zhizn' na zemlje. – M.: Mir, 1984. – S. 171.
5. Kagan M.S. Kul'tura. Tjeorjetichjeskaja kul'turologija. – M.: Akad. Projekt; Ekaterinburg: Djelovaja kniga, RIK 2005. – S. 361–364.
6. Kelljer B.A. Proishozhdenije i razvitije zhizni na zemlje. – M.: Sjel'hozgiz, 1948. – S. 136.
7. Komarov V.L. Pohodzhennja roslin. – M.: Djerzh. vid-vo s.-g. l-ri, 1948. – S. 206.
8. St'opin V. Kul'tura // Psychologija i suspil'stvo. – 2015. – №1. – S. 16.
9. Furman A.V., Morshchakova O. Social'na kul'tura // Psychologija i suspil'stvo. – 2015. – №1. – S. 27.

АНОТАЦІЯ

Буян Іван Васильович.

Первісне суспільство – першопроходець у формуванні джерел, умов, чинників задоволення людської нужденності.

Проблеми біологічних, духовних, соціальних нужд людини, чинників та умов їх задоволення “знаходяться” у системах неорганічної природи, рослинного і тваринного світів, суспільних структурах, різномірних властивостях особи як суб'єкта життєдіяльності. Для того щоб з'ясувати зміст, принципи, способи, причини існуючого рівня задоволення людської нужденності в сучасному суспільстві потрібно спочатку дізнатися про роль природи Всесвіту у здоланні цієї проблеми та про те, які питання з цього приводу і яким чином вирішувались людьми первісного суспільства. У пропонованому дослідженні якраз і йдеться про те, що первісне суспільство накопичило величезний, плідний, багатогранний досвід щодо значимості, способів, умов розв'язання проблем задоволення нужд людини. Археологічні розкопки, інші артефакти інформують, що первісна людина, щоб задовольняти нужди, прийшла до потреби фізичні і духовні задатки трансформувати у здібності до праці, взаємодіяти з природою не поодинокі, віч-на-віч, а в групі, в колективі, “виправити помилки” природи в розміщенні їстівних рослин по континентах і територіях Землі, окультурити їстівні рослини та одомашнити тварин, створити такі галузі господарювання, як землеробство, тваринництво, ремісництво, нарешті організувати доступні форми суспільного життя. Все це стало дорогоцінним внеском у формування діяльності із задоволення нужд у сучасному суспільстві.

АННОТАЦИЯ

Буян Иван Васильевич.

Первобытное общество – первопроходец в формировании источников, условий, факторов удовлетворения человеческой нуждаемости.

Проблемы биологических, духовных, социальных нужд человека, условий и факторов их удовлетворения “находятся” в системах неорганической природы, растительного и животного миров, общественных структурах и разнообразных свойствах индивида как субъекта жизнедеятельности. Для того чтобы уяснить сущность, содержание, принципы, способы и причины существующего уровня удовлетворения человеческой нуждаемости в современном обществе, необходимо предварительно узнать о роли природы в решении этой проблемы и о том, какие вопросы и каким образом решались людьми первобытного общества. В предлагаемом исследовании речь как раз идет о том, что первобытное общество накопило огромный, плодотворный опыт относительно вопросов значения, условий, способов решения проблем удовлетворения нужд человека. Археологические раскопки, другие артефакты информируют, что первобытный человек, чтобы удовлетворять свои нужды, пришёл к потребности физические и духовные задатки трансформировать в способности к труду, взаимодействовать с природой не

в одиночку, один-на-один, а в групі, колективі; “исправить ошибки” природи в розміщенні пищевих рослин по континентам і регіонам, способних задовольняти недолік людини в їжі, окультурити рослини і одомашнити тварин, створити такі галузі господарства, як землеробство, тваринництво, ремісничі галузі, в кінці кінців організувати доступні форми громадської життя. Все це стало цінним досвідом для формування системи задоволення потреб людини в сучасному суспільстві.

ANNOTATION

Buyan Ivan.

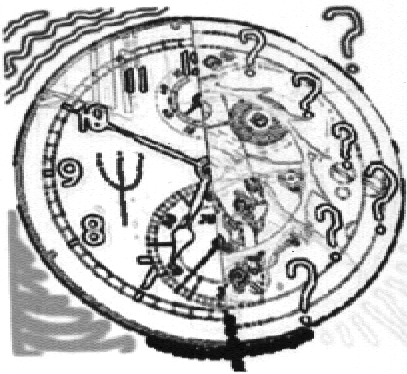
Primitive society – a founder in the formation of sources, conditions, factors of satisfaction human needs.

Problems of biological, spiritual and social needs of human, factors and conditions of their satisfaction “are” in the systems of inorganic nature, plant and animal world, public structures, diverse properties of person as the subject of life activity. For finding out the content, principles,

methods, causes of current level of satisfaction the human need in modern society you must first figure out about the role of nature of Universe in overcoming this problem and about that which questions concerning this case and which way solved by people of primitive society. In proposed research is stating that primitive society has accumulated vast, prolific, multifaceted experience concerning significance, methods, conditions of solving problems of satisfaction human needs. Archaeological excavations, other artifacts inform that prehistoric man to meet the need, come to need all physical and spiritual inclinations transform into the ability to work, interact with nature not alone but face-to-face, in a group, a team, “correct the mistakes” of nature in placing edible plants by continent and territories of Earth, cultivate edible plants and domesticate animals, create such branches of management as agriculture, livestock, handicrafts finally organize available forms of public life. All these become a precious contribution in the formation of activity from satisfaction the needs in modern society.

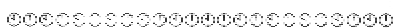
Надійшла до редакції 3.06.2015.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

ПЕРЕЖИВАННЯ ЛЮДИНОЮ ПЛИНУ ЧАСУ:
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

О.В. ПОЛУНІН

Полунін О.В.

Переживання людиною плин часу: експериментальне дослідження: [монографія] / О.В. Полунін. — К.: Гнозис, 2011. — 360 с.

У монографії представлено дослідження із психології переживання часу людиною. Розглянуто систематику різних підходів і методів у вивченні переживання часу. Наведено авторські експериментальні процедури для дослідження обробки часової інформації когнітивною системою, а також інтегровану модель часового механізму індивіда. Описано низку експериментальних досліджень. На їх основі виокремлено закономірності в переживанні плин часу, запропоновано нову концепцію суб'єктивного теперішнього, виявлено особливості функціонування окремих складових часового механізму людини. Висвітлено результати експериментів з метою визначення властивостей часового виміру актуального досвіду людини та розгортання темпоральних процесів на рівні уяви.

Для науковців, психологів-експериментаторів, а також дослідників, які вивчають проблему часу.